

ГОРДАНА ПОКРАЈАЦ

УТИЦАЈ ХОРАЦИЈА НА ДУБРОВАЧКУ БАРОКНУ ПОЕЗИЈУ

САЖЕТАК: Утицај римских песника и њихов допринос дубровачкој ренесансној лирици континуирано се наставља и у барокној епохи, где се поред Публија Овидија Насона и Публија Вергилија Марона, нарочито истиче Квинт Хорације Флак како својом поезијом тако и поетичким ставовима из *Посланице Пизонима*. Покушаћемо размотрити утицај поменутог римског песника на дубровачке барокне ауторе – Хорација Мажибрадића, Џива Бунића, Џона Расатића, Игњата Ђурђевића, Антуна Глеђевића – и указати на аналогije и дистинкције у њиховој примени драгоценог Хорацијевог песничког наслеђа.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: дубровачка књижевност, барок, античка поезија, Квинт Хорације Флак

О утицајима хеленских и римских песника на дубровачку поезију у великој је мери писано; многе студије и монографије о појединачним писцима у оквиру анализе прате ову тему. Циљ је да се створи целовита слика и обједини појам књижевног одраза и утицаја хеленских и римских песника у барокној поезији. Антички аутори били су популарни у дубровачкој књижевности, нарочито када су се појавили преводи њихових дела на народни језик. Од хеленских аутора посебно се истичу Хомер, песници *Анџололије Палајине* и поједини филозофски ставови, нарочито Платоновни, који су утицали на поетичка промишљања дубровачких лиричара; од римских песника у највећој мери су присутни одрази Овидија, Вергилија, Хорација, Катула, Марцијала и др. Иако су преводи античких песника – у већој мери него оригинали – допринели њиховој популарности код барокних аутора, важан је њихов

допринос формирању имплицитне поетике дубровачких песника који настављају традицију примене теоријског промишљања класичних писаца започете у ренесанси, када су ови аутори и ушли у дубровачку књижевност. Овом приликом ћемо се осврнути на утицај како Хорацијевог песништва тако и поетичких ставова из *Посланице Пизонима* на дубровачку барокну поезију.

Квинт Хорације Флак је својим песничким делом током читавог барокног раздобља знатно утицао на дубровачке лиричаре, што примећујемо већ на размеђу ренесансе и барока у посланици Хорација Мажибрадића *Орацио Мажибрадић Плавковићу* упућеној Циву Гундулићу¹, односно Плавковићу, где аутор исказује жељу за поседовањем талента попут Гундулићевог који му је донео песничку славу; у том погледу, увиђамо његову блискост са гледиштима из IV књиге Хорацијевих *Песам* (*Carmines*). У питању је песма *Лолију*² у којој се слави моћ поезије да сачува вечно сећање на прошлост, уколико постоје песници који ће о њој оставити сведочанство. Хорације подсећа да су и пре Агамемнона живели многи хероји, али их је „неоплакано прогутала вечна ноћ” јер није било песника драгог боговима, да их опева и сачува за будућност. Мажибрадић у својим стиховима алудира на најславније Грке и Римљане иако их стриктно не именује („Чијем још стоји успомена / вриједнијех Грка и Римљана”³), међутим, напомиње – да им слава није записана не би им се знало ни имена. Будући да је поменута посланица упућена Циву Гундулићу, сматрамо да овакви ставови асоцирају и на извесне стихове из његовог епа *Осман*⁴.

Посланица Цива Бунића⁵ насловљена *Књиџа*, према нашем мишљењу, садржи парафразу Хорацијевих стихова из XIII оде прве књиге *Песам* под насловом *Лугију*⁶. Када Римљанин каже нека су срећни они које везује чврста веза и чија је љубав далеко

¹ P. Kolendić, *Ko je dubrovački pesnik Plavković*, Dubrovački list, 5. jul 1926, br. 19.

² K. Хорације Флак, *Oge*, у књ: *Римска лирика*, прев. Младен С. Атанасијевић, Београд, 1966, 70.

³ M. Mažibradić, *Razlike pjesni: Pjesme Miha Bunića Babulinova, Maroja i Oracija Mažibradića, Marina Burešića*, SPH, knj. XI, JAZU, Zagreb, 1880, 209.

⁴ Гундулићеви стихови представљају подсећање на чињеницу да су у прошлости постојала славна царства и личности за које ни не знамо и који падоше у заборав јер није било песника да их опева. Оно што знамо, можемо захвалити поезији која их је овековечила; такав је случај са Гундулићевим исказом о сопственој улози поводом тријумфа хришћанске војске на Хоћину и апострофом Владиславу IV Јагеловичу („Ти свећ дјелуј дјела виша, / а ја пјет их пристат нећу”).

⁵ *Djela Dživa Bunića Vučića*, SPH, XXXV, prir. Milan Ratković, JAZU, Zagreb, 1971.

⁶ K. Хорације Флак, *Лугију*, у књ: *Римска лирика*, прев. Младен С. Атанасијевић, Београд, 1966, 56–57.

од жучних свађа, дубровачки песник парафразирајући истиче – нека су блажени и весели они који пребивају у љубави и „кијех љубав не дијели”⁷. Бунићева песма у којој госпођа спочитава драгом да се од ње „одилио” јер је „глуши од горе, тврђи од стијене”⁸, садржи по поменутој тврдокорности аналогију са Хорацијевом XVII еподом⁹. У песми *Ах, Ракле, не бјежи, ах, Ракле, чекај ме* он позива Раклу да не бежи и да га утеши у љубавној патњи, подударајући се са Хорацијевим апострофирањем „бегуће” Хлоје – *Хлојо, бежиш ми ко срна* из I књиге песама. Римски песник каже да није „ни гетулки лав ни тигар љути, / који следиће те и растргнути”¹⁰, док дубровачки аутор за разлику од њега уводи и змаја, који је ближи домаћој усменој традицији, додајући „огњени нијесам змај”¹¹. Аналогно Бунићевом савету госпођи да се не охоли чим погледа своју слику, илуструјући тиме женску таштину, Хорације у IV књизи *Песама* експлицитно каже: „Баба си, / а ипак лепа би да будеш”¹², постављајући уједно реторско питање: шта је остало од те лепоте? („Камо дражест, вај, камо лепота?”¹³). Став да је младост бегућа и да треба „искористити дан” сматрамо да је дубровачки песник могао уочити у Хорацијевој песми из I књиге *Не њишјај – њрех је да знаш*¹⁴, а исказ – бићеш плен „гусара кй све стира” одраз је Хорацијеве песме из II књиге *Умеј да сачуваш гушу и у злосиш*, где се јавља опште место римске лирике: живот је кратак и сви ће бити жртве у раљама подземног владара, смрти¹⁵.

Да се читава замисао може заснивати на једном лирском изворнику, а потом самосвојно уобличити, потврђује песма *Покли ме осџави, млаче немили*. Сматрамо да је настала према предлошку Хорацијеве девете оде из III књиге песама *Док још бејаш њи граџ*¹⁶, у којој се младић и девојка надговарају до коначног помирења. У Бунићевој песми „госпођа” спочитава младићу (ословљавајући га „млаче немили”) неверство и одлазак другој вили, а он њу назива „худа госпође” јер жели да оде другоме („од мене убјегну”), зато ће је мрзети као „злу срећу”. Код Хорација нема помена мржње између младића и девојке него се евоцирају задовољства док су

⁷ *Djela Dživa Bunića Vučića*, 105.

⁸ Исто, 107.

⁹ L. C. Watson, *A Commentary on Horace's Epodes*, Oxford, 2003, 537–539.

¹⁰ К. Хорације Флак, *Песме*, прев. Гордан Марићич, Београд, 2009, 20.

¹¹ *Djela Dživa Bunića Vučića*, 83.

¹² К. Хорације Флак, Нав. дело, 60.

¹³ Исто.

¹⁴ „Док причамо, завидни бежи век: / данашњи уживај дан, у сутра не уздај се ич!” види у: Исто, 17.

¹⁵ „Боравак под сунцем кратког ти је рока, / Без милости бићеш жртва црног Орка”, види у: Исто, прев. Мирослав Марковић, 34.

¹⁶ К. Хорације Флак, *Песме*, прев. Војин Неделјковић, Београд, 2009, 49–50.

се још волели; он је блажено живео као цар Персије, а она као славна Илија. Иако је поменуто име асоцијација на Илион тј. Троју, мишљења смо да је овде реч о весталки која је волела бога Марса родивши му синове Ромула и Рема. У дубровачкој песми „госпођа” поручује да одлази код лепшега „млаца” са очима попут источне звезде, чему је код Хорација пандан девојчино именовање онога који јој узвраћа љубав, односно младог Туријца Калаиса. Хорацијево давање имена актерима, када младић каже да над њиме сада царује „слаткопојка” Трачанка Хлоја вешта свирачица („жици вешта”), дубровачки песник изоставља, па се као милосница помиње само „пољепша вила”. Госпођа својој замерци на неверству додаје и младићеву нарав – он је „вазда срдит”, а онај који је „љуби правом љубави” је миран и благ што сматрамо да је у складу са Хорацијевим стиховима. Лидији је Калаис красан као звезда, а овај овде је тврд орах („плах си као Јадран, не знаш владат’ собом!”¹⁷); ипак, на крају му опрашта обећавајући да ће „живети и нестати” с њим. У складу са римским предлошком, госпођа у дубровачкој песми, такође, пристаје на помирење, па аналогно последњем Хорацијевом стиху обећава да ће са њим живети и умрети. Буних је уз петраркистички призивк проширио римски изворник, помирењем и праштањем које се окончава „целовом” и обећањем „млаца” да ће бити њен „слуга у љубави”. Хорацијева је идеја складно уклопљена у дубровачку замисао и препевана на слободан начин, при чему су изостављена властита имена присутна код римског песника (Лидија, Хлоја, Калаис), као и географски називи попут Персије.

Циво Буних кроз стихове III књиге *Разговора њасџирских* приказује сусрет два пастира у старости; иако је насупрот златном веку сада настало време „зле части” и у садашњости преовладавају грех, злоба и свакојаке пакости, пастири Медан и Радат су ипак свесни да се стара времена не могу вратити јер би свет „дошао на ништа”. Тешећи и себе и Радата, Медан сматра да не треба претерано кудити садашњост и хвалити прошлост, а обичај је старих људи да често хвале претходно време које је прохујало у неповрат. Примећујемо да је на ово хваљење прошлости од стране времешних људи скренуо пажњу још Хорације у *Посланици Пизонима*¹⁸; синовима римског префекта Луција Калпурнија Пизона Хорације предочава лик старог малодушног човека који је безвољан, жучан и свадљив, али се за стара и добра времена бори. Бунихеви пастири трезвено прихватају своју старост знајући им је донела већу мудрост, показујући тиме свест о неумитној пролазности свега

¹⁷ Исто, 52.

¹⁸ Хорације, *Писма*, прев. Радмила Шалабалић, Београд, 1972, 173.

на свету, па и младости, што је један од константних мотива барокне поезије. Џиво Бунић даје пластичан опис остарелих људи, што је пандан приказу трећег човечјег доба у Едиповом одговору на Сфингину загонетку из Софоклове трагедије *Цар Едип* (ко увече иде на три ноге?).

Темељно познавање римске поезије нашло је инвентивну примену и у скупини песама Џива Бунића *Пјесни духовне*, где су одрази из превасходно римских песника складно уклопљени у христијанизоване оквире. Говорећи о феномену смрти у песми *Врху смрти*, Бунић се у поимању свеопште пролазности поклапа са извесним Хорацијевим сентенцијама. Пример пружа став да „ништа је све брине”¹⁹, смењују се дан и ноћ, годишња доба па тако и људски живот („људска су годишта” магла и ништа), аналогно Хорацијевој седмој песми из IV књиге *Песама* насловљеној *Торквалду*; стихови нам показују да весело проводимо живот, али вреди имати на уму да је све на свету пролазно попут смене годишњих доба: „и јесен жуђени плод воћа подаје”²⁰ и зима настаје. Када једном умреш, каже Хорације, одлазиш доле Миносу и он ће ти судити („врх тебе рич судну изустити”²¹); овакав став је присутан у Хорацијевој 18. песми из II књиге *Песама*²², као и у *Епиграма* (17. 25²³). У песми *Врху лакомости* Бунић саветује да се не жуди за материјалним богатством и обиљем стоке, јер са окончањем живота и наступом смрти ништа више неће бити наше и припаће онима који за нама долазе. Ову мисао сматрамо аналогном Хорацијевом упозорењу на трошност живота који нестаје у трену насупротив неизбежној смрти – „три сестре” (Парке) „црне нити дају”²⁴ – па ће све богатство, поседе и пашњаке „наследник да носи”. Човека је земља из утробе породила, поручује дубровачки песник, па ће га и укупати и ништа у гроб понети неће. На овакав начин и Хорације у II књизи *Песама* (14) опомиње Постума – сâм ће у земљу сићи, пратиће га само „чемпрес мрски”²⁵. У песми *Бој је љубави* Џиво Бунић скреће пажњу људима да је порив за овладавањем сваковрсним умећима и мерењима „од земље и од небеса” излишан, јер ће се у смрти све свести на скромне размере једног гроба: „Кад ти гроба доста бит ће / Четир лакта за тјелеса”²⁶;

¹⁹ *Djela Dživa Bunića Vučića*, 163.

²⁰ *Pjesni liričke Quinta Horacia Flaka*, prevod Jurja Higje Dubrovčanina, Dubrovnik, 1849, 161.

²¹ Исто.

²² Исто, 87.

²³ Lindsay C. Watson, nav. delo, 537–539.

²⁴ К. Хорације Flak, *Pesme*, prev. Miroslav Marković, Beograd, 2009, 33.

²⁵ Исто, prev. Gordan Maričić, 39.

²⁶ *Djela Dživa Bunića Vučića*, 168.

основ оваквој мисли налазимо у стиховима 28. песме I књиге Хорацијевих *Песам*²⁷. Надовезујући се на Хорација, Вице Петровић у једном од својих епиграма²⁸ самосвојно мења почетак Хорацијеве 11. песме из III књиге *Песам*²⁹ у коме се евоцира Меркуров изум инструмента китаре са седам жица; начињен је од изврнутог корњачиног оклопа, на коме су пречке од трске придржавале уздуж разапете жице од воловске коже, на њему је Амфион свирао и песмом померао камење. Дубровачки песник алудира на инструмент из свога поднебља (врста тамбуре или гусле) коме су довољне и четири жице, уместо седам из римске песме, па да у своме музичком регистру произведе подједнак звуковни угођај.

Римска лирика Џона Растића³⁰ драгоценост је сведочанство о времену у коме је, према речима Владимира Вратовића, овај дубровачки „хорацијевац“³¹ и први међу класицистима живео и чијим се трезвеним критичарем показао. Растићев књижевни модел била је римска сатира, нарочито Хорацијеве *Саџуре* и *Писма* које су утицале како на европски тако и на дубровачки књижевни класицизам. Џоно Растић настоји, поклапајући се у нарочитој мери са Хорацијем³² да кроз сатиру и смех обзнани истину свагдашњег живота. Амато Филипи оправдано Растића назива оштрим латинским сатиричарем³³. Давао је примат једноставном животу у природи лишеном извештачености, а у „имперсоналној хорацијевској сатири“³⁴ под класичним именима исмевао лудости људи свога времена, нарочито нападности жена³⁵ у погледу моде и претеривање у каћиперству и китњастости (Растићева XVIII сатира³⁶).

²⁷ *Pjesni liričke Quinta Horacia Flaka.*

²⁸ Петровић као натпис своје епиграму поставља Хорацијеве речи – *Testudo resonare septem – callida nervis (Carmina, III, 11, ст. 3/4)* – поводом питања Везулинцу зашто даје лири седам жица, када су и четири dostatне за све гласове, види у: Ђ. Körbler, *Vicentije Petrović Dubrovčanin, 1677–1754*, Rad JAZU, 186, 1911, 250.

²⁹ Horace, *The Odes*, prev. A. S. Kline, 2003, 153.

³⁰ М. Šrepel, *O latinskoj poeziji Junija Restija*, Rad JAZU, CXIV, 1893. – R. Maixner, *Journal des Savants o Rastićevim latinskim pjesmama*, Grada za povijest književnosti Hrvatske, knj. 28, JAZU, Zagreb, 1962.

³¹ *Hrvatski latinisti. Croatici auctores qui Latine scripserunt*, sv. 2, prir. V. Gortan, V. Vratović, Zagreb, 1970.

³² V. Vratović, *Horacije u dubrovačkom pjesništvu 18. i 19. stoljeća*, Rad JAZU, 357, 1971, 127–130.

³³ A. Filippi, *Commento e versione delle satire XI e XVII di Giunio Resti*, Atti e memorie della società dalmata di storia patria, I, 1926. – A. Filippi, *Voci ed echi nelle satire latine di Giunio Resti e saggio di commento e versione*, Zara, 1927.

³⁴ М. Kombol, *Poviest hrvatske književnosti do preporoda*, Zagreb, 1945, 326.

³⁵ М. Foretić, *U procjepu prodora novih ideja i realiteta dubrovačke zbilje*, Dubrovnik, 5, 1995, 116.

³⁶ Ова сатира сведочи о кокету Филеди (жени митолошког имена својственог нимфама, а асоцира на актера Сасинове ренесансне пасторале), која никога

Дубровник песниковог доба каквим га приказује његова латинска сатирична лирика, разликује се од античких времена јер су сада завладале глупост и тупост духа блиске анималности. Ово се огледа и преко помодности младих људи – од одеће и заносења новим филозофским идејама у којима се види утицај песнику неомилених Енциклопедиста – до покладних и театарских новина и штетности штампе³⁷; као дубровачки патриције, Растић је зазирао од силних „новотарија”.

Мржња на француску нову просвјету важна је за схваћање „Рестијевих сатира”, јер онда лако схваћамо, зашто Рести нигде не наваљује ни на племиће ни на свећенике, а зашто је пун срџбе на атеизам и на новотаре француске³⁸.

Растић је изабрао за своје сатире латински језик.

Држећи да су стари класици недостигнут узор облика, непрестано је читао њихова дјела, од којих је пре многа мјеста на изуст; особито се поводио за Хорацијем, а анализа ће његових сатира показати, да је умио вјешто посљедовати Хорација: видјет ће се, да се поводио за Хорацијем не само у фразама, него такођер у карактеристици особа и у композицији сатира, па и у моралним идејама³⁹.

Утилитарна функција сатиричне поезије Џона Растића огледа се у указивању младим људима на оно чега се треба клонити; он подсећа да је и Хорација његов отац упозоравао на оно што треба избегавати. Ипак, дубровачки песник је оштрији у своме ставу сматрајући да ће младеж пре бити привучена пороцима него што ће их настојати кориговати; нарав јој је нестална, а привучена раскоши и новцем срља у погрешне одлуке. У сатири у којој се обраћа читаоцу (*Ad lectorem*), Растић поручује да себе неће ни хвалити ни кудити, јер ће заузети објективан став; од ране младости

није волела, али је свима давала наду. Када је млада умрла, њено анатомски рашићено тело открило је округло срце без топлине, затворено у непробојну кору; сатира је речито насловљена *Anatome*.

³⁷ Растић у својој XXIV сатири сведочи о штампарима који у његово време ничу као гљиве после кише и штампају развратна филозофска дела, *Енциклопедисти* и сл., док су се у почетку ере штампе издавали латински и грчки класици; јадикујући за пређашњим временима када нису излазиле лудорије, песник би волео да је живео у време Аугустово, указујући поштовање принципсовом васпитаном укусу који је негован у Риму.

³⁸ М. Šrepel, *O latinskoj poeziji Junija Restija*, 116. – Поред експлицитног Хорацијевог утицаја, Шрепел истиче да се Џоно Растић у своме сатиричном приступу такође приближава и Јувеналу, види у: Исто, 128.

³⁹ Исто, 104–105.

се усмерио на неговање врлине, у чему је изузетну улогу имало управо читање грчких и римских писаца, у првом реду Хорација. Ауторов саговорник је дубровачки патриције Антоније Соркочевевић који се под именом Гај Цилније Меценат поклапа са Хорацијевом замисли из I књиге сатира, где се као песников саговорник појављује познати римски правник Требације Теста. Поменуто I сатира посвећена Мецени (иза чијег славног имена не стоји римски патриције древне етрурске лозе, Хорацијев пријатељ него песников пријатељ и „дубровачки Мецена” Соркочевевић), уперила је сатиричку оштрицу на пороке и глупости Растићевог времена. У циљу постизања углађености своје сатире, дубровачки песник зазива три богиње дражести и лепоте Грације (сјајну Аглају, цватућу Талију и тешитељицу срца Еуфрозину), а с обзиром на материју коју опева, моли их нека му пошаљу бога срамоте и глупости Мома, у складу са људским поступцима које жигоше у својој сатири. У антици се веровало да је о поменутом божанству, потомку богиње ноћи Никте, Софокле написао сатирску драму *Мом* која је изгубљена.

У другој сатири насловњеној *Плаћо*, увиђамо да Растић потцртава бесмисао наводне *илајтонске љубави* коју истичу жене његовог времена; том приликом се руга њиховој надриучености, алудирајући на поводљивост за прециозним салонима насталим у Паризу. Будући да им је страна трезвеност, а занете су тривијализованим тумачењем *илајтонске љубави*, сматрамо да им песник на хорацијевски начин супротставља здраворазумски резон једног сељака јер уз њега, а не уз грађански свет, веже Минервино име и мудрост. Трећу сатиру *Анџломани – Галомани* Доно Растић компонује на начин који се поклапа са деветом Хорацијевом сатиром из I књиге⁴⁰ где песник трпи брбљивца који га опседа и замара својом причом; дубровачки песник се такође гнуша испразности и политичких препирања свога времена о томе – ко је присталица Француза, а ко Енглеза. Сликајући приказ гозбе у IV сатири која је одраз Хорацијевог описа из друге књиге сатира (II, 8⁴¹), Растић извргава критици поводљивост младих људи који одлазе изван домовине (у Италију или Француску) да се тобоже образују, а враћају се покондирени понављајући као папагаји туђе мисли и китећи се као чавке туђим перјем. Зато напомиње нека гледају и уче и нека не штеде труда, наводећи при томе примере драгоцених

⁴⁰ K. Horacije Flak, *Satire*, prev. Stevan Lazić, u: *Kvint Horacije Flak – „Pesme”*, Beograd, 2009, 73–79.

⁴¹ Horace, *Satires, Epistles and Ars Poetica*, prev. H. Rushton Fairclough, London – New York, 1926, 236–245.

сознања из астрономије и вајарства, дајући врхунски Фидијин пример⁴².

Утицај Хорација на Џона Растића огледа се у нарочитој привржености природи и рустикалном амбијенту, а чињеница је да је римски песник неретко одлазио из Рима у идилични и надахњујући мир свога летњиковца. Наклоност ка спокојном сеоском животу присутна је у VII сатири (*Аџрикола*), где песник признаје да је уморан и више од самог Перикла презасићен политичким делатностима које нарушавају спокојство. Сматрамо да дубровачки песник управо по угледу на Хорација у другој књизи сатира (II, 6⁴³) претпоставља нелагоди градске вреве сеоску идилу, с тим што за разлику од римског песника нарочито хвали земљорадњу у пољу на своје поседу, где и сâм ужива радећи. Растић и у XV сатири (*Силванус*) приповеда Меценату (Соркочевећу) о томе како на селу проводи време адвокат Силван, па стога градској средини и својој прозаичној адвокатској професији претпоставља доколицу у рустичном амбијенту блиском безвременој Аркадији. Силван и на селу остаје правник и не може се томе отети, а вероватно је Растићева фабула заснована на истини „као и Хорацијева сатира I, 7, гдје нам пјесник описује хумористичан догађај, који се године 42 прије I. догодио на суду пред Брутом, намјесником Мале Азије“⁴⁴.

У програмској песми (VIII) која представља апологију сатири, Џоно Растић открива колико цени „бесмртне“ Хорацијеве стихове. Из сопственог искуства подсећа на песникову неопходност писања поезије и Меценату признаје да није непогрешив, као што није био ни Хорације. Римски песник у другој књизи сатира (II, 1⁴⁵) разговара са образованим правником Требацијем о замеркама потеклим од разних људи, исправно констатујући да их се не треба бојати уколико су злонамерне, са чиме се и дубровачки песник саглашава. Десета Растићева сатира под насловом *Посланица* упућена је књижевнику Марку Бруеревећу са опаском да песници своје песме објављују након девет година, при чему увиђамо да примењује чувени Хорацијев савет из *Поеџике*; дакле, најбоље је

---

⁴² За ликовну уметност са античким референцама Растић наводи примере и на другим местима; у VII сатири афирмативно говори о ратарским радовима, па приказује добродушног сељака који није мање вредан од образованог човека јер не зна ко је Апелес. Поменути грчки сликар је у своје медијуму кистом све изрекао, као што и песник својим сатирама речито слика испразну градску свакидашњицу (XXIII сатира, упућена читаоцу). – Вреди поменути да је на Фидијином примеру је учио и славни италијански класицистички вајар Антонио Канова.

⁴³ Horace, *Satires, Epistles and Ars Poetica*, 208–220.

⁴⁴ М. Шрепел, Нав. дело, 137.

⁴⁵ Horace, *Satires, Epistles and Ars Poetica*, 124–133.

да дело девет година одлежи пре него што буде обелодањено (ово гледиште пре Растића апострофира већ хуманиста Илија Цријевић поводом студиозног и промишљеног писања дела *De Epidaurō*). Џоно Растић помно посматра пороке људи и стога пише сатиру конструктивно критикујући њихове недостатке, уздајући се у своју Музу. Одроз Хорацијевић мисли из I књиге посланица примећујемо у XI Растићевој сатири упућеној пријатељима који су се упутили на острва из дубровачког окружења, Мљет и Ластово, желећи да их боље упознају и нешто науче. Песник иронично увиђа да нема користи од њиховог путовања – очигледно је да нису нашли древне феничанске натписе нити су на основу њих сазнали којим су се вредним законима руководили, грчким или римским. Као што Хорације у својој епистоли саветује Булатију опхрваном бригама да тражи унутрашњи мир и спокојство у себи самом, а не у путовању, тако и Растић својим пријатељима поручује да не трагају за храмовима Муза и платонским илузијама, него нека се угледају на Арбигена; мудро је поступио, ујединио је Венеру и Минерву и ужива код куће са госпојом у љубавним благодетима. Овај савет Џона Растића о потреби уживања у кратком животном веку, уједно је илустрација чувене римске изреке *carpe diem*.

У XIII сатири насловљеној *Ситици* у складу са Хорацијевић извором о стоичкој филозофији која прожима другу књигу сатира (II, 3⁴⁶), Џоно Растић истиче мишљења стоика о томе како је само мудрац душевно здрав, а остали пате од лудости, и сâм Хорације јер пише поезију. У истој књизи сатира, римски песник уводи роба Дава (II, 7⁴⁷) који тврди да су сви људи робови, а слободан је само мудрац. Примећујемо да у складу са оваквим резонем Џоно Растић изводи закључак како сатиричар који жигосе разне страсти код људи, у суштини и није прави песник па имплицитно следи да није ни луд; у основи, права слика лудости коју сатиричар жигосе јесте претерано женско украшавање до неукуса, одсуство мере у трошењу новца на одећу код младих помодних људи. Оно што се поклапа са саветом римског песника у покушају лечења лудости, јесте Растићево препорука кушања горке биљке чемера, старог рецепта познатог још код Плинија Старијег. Тема наводне „манитости” песникове образложена је и у XXI сатири у којој се Џоно Растић обраћа Меценату констатујући да се људи нарочито клоне сатиричара јер је он најболеснији; међутим, свеједно се не може одрећи поезије свестан да је „махнитост” песникова заправо надахнуће и мишљења смо да произилази из ентузијастичке поетике

⁴⁶ Исто, 149–182.

⁴⁷ Исто, 221–235.

својствене барокном стваралаштву, а оваква оријентација својствена је и позноренесансним и маниристичким ствараоцима (такав је и велики мудрац Ђордано Бруно који слави „махнитост”, а тему превазилажења граница индивидуалног бића Бруно обрађује у дијалогу *О херојским заносима* излажући процес који га води до схватања тоталног бескраја).

Апострофирајући у XIX сатири своју књигу, одвраћајући је уједно од овога света, Џоно Растић полази од Хорацијеве апострофе сопственом делу у првој књизи посланица и потом је у извесној мери проширује. Римски песник зна да ће књига кренути по свету, али ће је временом тај свет презрети ако му не буде по вољи оно што она открива⁴⁸. Дубровачки песник својој књизи поручује да је нико од светине неће схватити – на ком год језику да говори – ако се не руга и не износи опсцености; жене би пак опсцености разумеле, па им стога треба варварским језиком говорити. Растић од силног света издваја само мањину учених који ће његову књигу схватити, па конкретно наводи имена песника које цени и међу којима су Баро Бетера, Ђуро Ферих, Ђуро Хица, Јосип Бетондић, Франческо Марија и Урбан Апендинији. Примећујемо да је свестан како ће његова књига доживљавати критике и приговоре, а уколико се и оглуши о његове савете нека се свеједно упути широм овога света. Настојећи да у својим сатирама на драматичнији начин жигосе и извргне критици људску глупост која је безгранична, Џоно Растић уткива дигресије и неретко користи дијалошку форму, следећи Хорацијев пример; мишљења смо да ово чини настојећи да поучи млад свет и укаже им на њихове пропусте, али да при томе својом аутентичношћу у начину формулисања сентенција изазове смех. Тако остварује сопствену дидактичку функцију спајајући, у складу са Хорацијевим⁴⁹ начелом, лепо и корисно. Дубровачки песник духовито примењује примере из класике на

⁴⁸ Слична ситуација постоји и у средњовековној сфери, у XVII певању Дантеовог *Чистилишта*, у разговору аутора и његовог претка – крсташког витеза Качагvide – где се антиципира будуће Дантеово прогонство из Фиренце, али и стицање „неумрлог имена” преко остварења мисје, односно писања *Комедије*. Качагvide саветује Дантеа нека целу своју визију саопшти свету, не прећућавши ништа; вредни људи морају подносити патњу прогонства, а награду ће наћи у будућој слави буду ли одважно изрицали истину, макар она била врло опасна. На Дантеово питање – да ли ће себи створити још више непријатеља ако искаже у форми епа све што је видео у своме турбулентном времену, и да ли ће изгубити славу код будућих генерација уколико то прећути, Качагvide јасно потврђује – нека песник испуни мисију и напише величанствени еп *Комедију*.

⁴⁹ Метрика Растићевих сатира је, такође, усклађена „према Хорацијевој, његови хексаметри нису рођаци Вергилијевих хексаметара, а још мање Овидијевих. Тако нпр. у Рестија находимо на концу стиха ријеч од 4 или 5 слогова, или ријеч од 1 слога, а пред њом ријеч од више слогова. А то има и у Хорација, а чувају се тога Вергилије и други иза њега”, види у: М. Шрепел, Нав. дело, 147.

критику сопственог времена о коме открива значајне појединости, што је уједно сведочанство од културног и историјског значаја. Сматрамо да су у хорацијевском духу спеване три Растићеве оде у алкејском стиху упућене Миху Соркочевићу (*Ad Michaelem Antonii de Sorgo*) кога песмом прославља због мудрости, јер је „честит питамац” Темидин; на античке утицаје наилазимо већ у првој оди у којој Растић доноси превод Сапфине оде Афродити са грчког на латински језик. Песник се узда у богове како би му пријатељ оздравио примењујући при томе римску крилатицу *carpe diem* – гледиштем да живот ионако брзо пролази па треба уживати у пријатељству, љубави, вину и веселим песмама. У VI елегiji се дубровачки песник, свестан да више није млад, тешка срца опрашта са Амором и свим благодетима које он доноси жалећи што му се ближи старост; каже да је лакше зверима да напусте шуму, птицама небо и делфину морске дубине, него њему љубав. Песниково опомињање Лициске пандан је Хорацијевом предлошку док се име *Lucisci*, истиче Л. Вотсон, појављује у Хорацијевој XI еподи⁵⁰.

Одрази Хорацијевих *Песама* и *Ејџа* присутни су на више места у песничкој збирци Игњата Ђурђевића. У два епиталамија – поводом венчања Рафа Лукше Гучетића и венчања Антуна Ђурђевића – увиђамо да дубровачки песник назива Венеру, мајку Купидову, онако како то чини и Хорације. Обраћање богињи речима: „мајко слацијех од разблуда” и „лијепа мајко од љубави”, аналогно је Хорацијевој XIX песми из прве књиге *Песама* у којој је назива „слатком мајком Купидовом” и „свирепом мајком Купидоном”⁵¹. На другом месту, у I песми четврте књиге *Песама* Хорације апострофира мајку Купидову речима: „Оштра Мајко од љубави / На пол сиједа, од песет лијета”⁵² опет га је ставила под свој јарам „мекопутни”. Сматрамо да на Хорација Ђурђевић алудира и у песми *Кријејос и мудрос Љубичина*⁵³ када говори да је мудрост онај део човековог бића који га краси, траје заувек и никада не пропада. Аналогно Ђурђевићу, у стиховима XXX песме из треће књиге *Песама* римски песник поручује да пропасти неће јер бољи део њега „у потомства срцу довед неће мрети”⁵⁴. *Пјесан XV*⁵⁵ открива у Ђурђевићевим исказима везе са Хорацијевом XIII песмом из прве књиге *Песама* у којој се аутор обраћа Лидији; за разлику од

⁵⁰ Lindsay C. Watson, *Nav. delo*, 358–381.

⁵¹ *Римска лирика*, 57.

⁵² *Pjesni liričke Quinta Horacia Flaka*, III, 447.

⁵³ *Djela Ignjacija Đorđi*, (*Ignjata Đorđića*), prir. Milan Rešetar, SPH, XXIV, Zagreb, 1918, 17–18.

⁵⁴ К. Хорације Флак, *Песме*, прев. Никола Šоп, Београд, 2009, 55.

⁵⁵ *Djela Ignjacija Đorđi*, 28–29.

Хорација дубровачки песник апострофира уста драге налик рајском меду, а потом сâм даје одговор верујући да је та сласт потекла са небеса, као и њена лепота. Код Хорација су, такође, Лидијини „слатки пољупци” потекли од горе са неба јер их је Венера нектаром натопила⁵⁶.

У песми *Чесѿиѿиѿос ѿѿлега* (под редним бројем дванаест у *Догаѿику од неколико оних ѿјесама, које вели Ђурђевић да је сажео, кад се је сѿремао међу калуђере у Рим*) Ђурђевић грљење „госпоје” пореди са лозом и бршљаном који се увија, као што Хорације у XXXVI песми прве књиге *Песама* описује начин на који ће Трачанка Дамила загрлити Нумиду („А она снажнија нег барстан, самога / Загрлит ће над ине Нумиду драгога”⁵⁷); слично казују и Хорацијеви стихови из *Еѿога* (2.9)⁵⁸. Ђурђевићев епиграм *Шѿѿѿѿи се њеком ѿѿѿѿѿом* песма је у којој се аутор руга прерано остарелој госпођи што се види по њеним зубима и седој коси, а исти мотив примећујемо да у стиховима *Руѿа се Лиѿи која сѿѿари*⁵⁹ из четврте књиге *Песама* опева и Хорације. У песми *Суѿроћ љубави, кад мишљаѿце ѿјесник у ред ѿрећи*⁶⁰ Ђурђевић слика сталност „болести од љубави” и каже да се све мења – и дани и ноћи и годишња доба, дажд, громови и све појаве у природи – само је „болес у љубави” стална. Аналогно поменутом мотиву о љубавној „болести”, налазимо код Хорација у четвртој књизи *Песама* исказ: мењају се годишња доба па мразну студен гаси ветар, а пролеће тера летња врућина; јесен даје плодове воћа, док црна зима полако долази⁶¹. У другој књизи *Песама* римски песник варира овај мотив на сличан начин⁶², док о смени дана и ноћи пева у седамнаестој еподи⁶³.

У II еклози под насловом *Љубиѿа*, дубровачки песник супротставља вредност злата и љубави илуструјући преко речи старице Млађене моћ коју злато поседује, евоцирајући при томе мит о Данаји и Јупитеру; „вишњи Јове” у циљу да Данају „стече” спусти се у виду златне „дажди”, паралелно Хорацијевом опису из треће књиге *Песама* са јасном алузијом на Акрисијеву кћер Данају. Јупитер

⁵⁶ Хорације додаје: „Не очекуј, ако ме добро слушаш, / да ће веран бити онај, / који је грубо оскврнио слатке пољупце”, види у: *Римска лирика*, 56–57.

⁵⁷ *Pjesni liricke Quinta Horacia Flaka*, I, 56.

⁵⁸ „[...] Или лозу младу овија уз висок стас јабланов”, види у: К. Норације *Flak*, *Pesme*, 65.

⁵⁹ Исто, 60.

⁶⁰ *Djela Ignjacija Đorđi*, 144–148.

⁶¹ *Pjesni liricke Quinta Horacia Flaka*, III, 161.

⁶² „Кише из облака не падају увек на запуштене њиве, / нити увек узбуркавају Каспијско море / час јаче, час слабије буре. / Не остаје стално, драги Валгије, дебео лед / у јерменским равницама преко целе године”, види у: *Римска лирика*, 63.

⁶³ L. C. Watson, *Nav. delo*, 537–539.

и Венера су се ругали аргејском краљу Акрисију који је имао кћер (Данају) и чувао ју је у страху, „Јере се бог у даж обрати од злата”⁶⁴. Млађенине речи о моћи злата које наводи похлепног човека да учини све како би га се домогао и да злато чини моћне преврате померајући брда и стене, сматрамо да имају основ у Хорацијевим стиховима из поменутог књиге *Песам*, јер потврђују став да се са златом увек брига удружује („јер већа похлепа за стећ га настаје”⁶⁵). Хорацијева мисао да је злато јаче од громава над људима који растачу тврде горске хриди, основ је Ђурђевићевом ставу како злато има снагу да „изравни” и оно што је тврђе од гора. Будући да међу људима злато има свеколику моћ, Млађена истиче да уз помоћ њега човек себи подређује свет и њиме „до неба господује”. Чињеницу да се даровима могу поткупити главари похлепни за златом потврђује и Хорације илуструјући то у поменутом делу наводећи пример краља Филипа Македонског⁶⁶. У VIII недовршеној еклози *Посијег вилињи* веселе „диклице” разговарају, а једна од њих, Траторка, говори стихове у похвалу спокојном животу у слободи, изван урбане средине где тихо тече бистра вода у кладенцима и густо дрвеће у дубрави пружа пастирима угодан хлад. Овакав угођај ствара и римски песник у својој другој еподи⁶⁷, истичући како је угодно лешкарити час под прастарим храстом, час на бујној ливади док шуме дубоки потоци, птице у лугу певају и извори у бистром млазу тихо жуборе, „сан слатки ко да дозивају”⁶⁸.

У оквиру посланице упућене Вице Петровићу, један стих Игњата Ђурђевића упућује нас на Венусију, „завичај славног Хораца”. Са Хорацијевим ставовима из *Поеиике* у којима се огледа поштовање ладањског мира изван жамора урбаног окружења, поклапа се Ђурђевићев став да је прави циљ постигао онај ко „скровито живи у сјенци”, а исказан је у елегији *Када је њисац, завршивши њири њодине филозофије, њозван да јавно брани њезе и њиме силом оѡрѡнуѡи од ѡјесничкоѡ мира*⁶⁹. Са одређеним стиховима из IV књиге

⁶⁴ *Pjesni lirické Quinta Horacia Flaka*, II, 122.

⁶⁵ Исто, 123.

⁶⁶ „Краљ Филип пијенезим одоли градовим / И краље заточне ујарми датовим”, види у: Исто.

⁶⁷ К. Ногације Flak, *Pesme*, 65.

⁶⁸ Исто, 66. – Проперције, такође, голубове доводи у везу са љубављу у првој књизи *Елеѡија*, а посредно и са пророком Хеленом који боље од голубица погађа којој девојци пристаје који момак („од голубица хаонских пророк сам бољи”, каже он, види у: Исто, 13). Будући да је Хелен хаонском облашћу сматрао Епир (у коме је подигнуто Зевсово светилиште), према миту се једна од две црне голубице из Тебе спустила на храст у епирској земљи, обзнанивши да управо ту треба подићи светилиште врховном богу; тако су се у хаонској односно епирској области, знамења почела читати према лету голубова.

⁶⁹ *Ignjat Đurđević, Latinske pjesni razlike*, prev. sa latinskog Nikola Šop, prir. V. Gortan, JAZU, Zagreb, 1956, 21.

Хорацијевих *Песама*, напомиње Вељко Гортан⁷⁰, повезане су поједине Ђурђевићеве латинске песме. Уочљиве су и његове везе са Хорацијевим *Еписџолама*, *Ејџолама*, као и парафразе из Марцијала. На пример, Хорацијева седма епистола из I књиге насловљена *Меценатију*⁷¹ – где је дат осврт на Волтеја који је убогом пуку продавао „ништавну стареж” – има одраз у Ђурђевићевој песми CLV (*Paraphrasis VI. In epigramma Martialis ad Candidum*⁷², 20). Хорацијева Епода *О Блажен онај, који далеко од бриџа сваџањих*⁷³ са афирмативним представљањем рустикалног живота у спокојству ван градске вреве, има одјека у Ђурђевићевој песми CXIII (*Paraphrasis epigrammatis ex Martialis. Lib. 3, „Baiana nostri villa, base, faustini”*⁷⁴, 61–62).

У песми *Каже, да се не џрисџију једној жени сџаријуј раџију од љубави*⁷⁵, Антун Глеђевић опомиње времешну седу жену како није примерено да се понаша као младица и каже да иако ова старица увенулог срца има сребрне плетенице као „златни урес” лица, ипак, по свему, одаје старост, као, уосталом, и читава њена оронула појава. Неприкладно јој опхођење песник пореди са „лудовањем”, па је саветује нека „врзе љубав” на страну јер не приличи њеним годинама. Овакво Глеђевићево опомињање на неприлично понашање старе жене која чини оно што у основи приличи њеној младој кћери, видимо да истиче и Хорације у трећој књизи *Песама* (XV⁷⁶) јер се песник обрађа жени „јадног Ибикуса” која се ласцивно влада и то одудара од њених година и изгледа, с обзиром на то да више није млада. Сличан став Хорације варира и у четвртој књизи *Песама* (XIII⁷⁷) у којој каже жени избораног лица и снежне

⁷⁰ Пети стих Ђурђевићеве XVI оде (*Cum Laurea civili ornaretur Dominus N. N.*) пандан је 1. стиху четврте песме IV књиге Хорацијевих *Carmina*, види у: V. Gortan, *Ignjat Ђурђевић, Латинске пјесни разлике*, JAZU, Zagreb, 1956, 110. – Педнаести и шеснаести стих XVII оде (*B. Aloisius Gonzaga Inferno Invictus*), у релацији су са 12. стихом треће песме III књиге *Carmina*, види у: Исто, 111. – Тридесет седми и тридесет осми стих CXII оде (*Regum Infelicitas. Ad Flaccum*) поклапа се са 9. и 10. стихом двадесет четврте песме I књиге *Carmina*, види у: Исто, 226–227. – Четрдесет шести стих CI песме (*D. Francisci Xaverii bene repensus labor*), одговара 6. стиху прве песме *Carmina*, види у: Исто, 218. – Четрдесет четврти стих LXX оде (*D. Nicolaus, Mirae Antistes, Lactens Adhuc statis diebus ieiunia celebrat*), има пандан у 28. стиху четрнаесте песме II књиге *Carmina*, види у: Исто, 188.

⁷¹ K. Horacije Flak, *Satire i epistule*, prev. Juraj Zgorelec, Zagreb, 1958, 104.

⁷² Ignjat Ђурђевић, *Латинске пјесни разлике*, 263.

⁷³ K. Horacije Flak, *Pesme*, prev. N. Šop, Beograd, 2009, 65–68.

⁷⁴ Ignjat Ђурђевић, *Латинске пјесни разлике*, 229.

⁷⁵ *Djela Antuna Gleđevića*, прир. Pero Budmani, SPH, knj. XV, JAZU, Zagreb, 1866, 283–284.

⁷⁶ Horace, *The Odes*, 161.

⁷⁷ K. Horacije Flak, *Pesme*, prev. Gordan Maričić, 13–14.

косе да јој ни руменило, односно гримиз, ни драго камење неће вратити оно што је време неумитно однело. У *Пролоју*⁷⁸ изгубљене драме Антуна Глеђевића, охола нарав лажи веже се за „божицу”; иако Лаж сматра да јој припада сва слава и венац „неумрле ловорике”, Срећа која оличава променљивост судбине, прориче да ће охола нарав Лажи уздигнута „на висину” тим пре дубље пасти и још тежи пораз доживети. Ово истинито судбинско навештење сматрамо да је пандан Хорацијевој сентенцији из *Посланице Пизонима*, ко високо циља дува у празно (што ће у барокној епској поезији варирати и Гундулић на почетку *Османа*). Охолост се са пролазношћу сажима у апострофи охолнику – нека се сети да ће га „у час бријеме” однети и претвориће се у прах и ништа (*Каже да је љуски живој крајак и да је ништа све*⁷⁹). У песми *Да бријеме свему одолијева*⁸⁰ Антун Глеђевић евоцира некадашњу Троју која је сада пропала јер јој време „сплеса” зидове, обрасла је травом и по њој пасу стада; пита се где је сада Теба прослављена и сви други грчки градови, па констатује да су постали станишта горских звери. Глеђевић је за ову песму могао имати предлошке код неколико римских песника. Сматрамо да је његова мисао одраз стихова III песме⁸¹ из треће књиге Хорацијевих *Песама* где се пластично дочаравају гробови тројанског краља Пријама и његовог сина Париса по којима пасу стада, а унутар њих се гнезде дивље звери и легу младунце.

Римска књижевност је у дубровачкој барокној поезији била од нарочите важности будући да је подстакла развој литературе на народном језику; незаобилазни посредници били су италијански писци чије је стваралаштво неодвојиво од римских аутора класичног периода, укључујући Хорација, који иако представља сам врх римског песништва, ипак није својом рефлексивном лириком утицао на дубровачке песнике у мери у којој је утицао Овидије; јер емоција у барокној лирици предњачи као и ентузијастичка поезика, па је и „лирика разума” у другом плану у односу на стихове који обилују емоцијама. Прослављајући благодети Аугустовог принципата у оквиру којих опева сопствене доживљаје у друштву блиских пријатеља, Хорације уједно разматра и питања филозофије живота; оно по чему је близак менталитету дубровачких песника јесу афирмативни ставови о уживању у животној пуноћи, чиме вишеструко илуструје латинску максиму *carpe diem*. Одједи

⁷⁸ *Djela Antuna Gleđevića*, 295–297.

⁷⁹ Исто, 291.

⁸⁰ Исто.

⁸¹ Horace, *The Odes*, 124.

Хорацијевих ода у поезији Цива Бунића, Ђурђевићевим епиталамијима, Растићевим сатирама, посланицама, као и програмској песми у којој открива колико цени „бесмртне” стихове римског песника, потцртавају значај Хорацијевих ставова из његове *Поетике* на нови начин примењених у дубровачкој барокној лирици.

Проф. др Гордана Покрајац
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за компаративну књижевност
tadzio.gordana@gmail.com